

EötvösRegény*

ANIKÓ DUSÍK
EÖTVÖS NOVEL

82(091):821.511.141"18"
821.511.141(091)"18"

19th century, romanticism, novel, József Eötvös.

A regény

A regény műfaja az 1830-as évek második felében jut jelentősebb szerephez a magyar irodalomban. Az addigi elszigetelt és többnyire visszhangtalan próbálkozások után, 1836-tól folyamatosnak tekinthető jelenléte a magyar irodalomban. 1836-ot megelőzően a harmincas évek első felében két jelentős esemény irányítja koncentráltabban a hazai közönség és az irodalmi közvélemény figyelmét a műfajra. Az egyik Fáy András 1832-ben megjelenő regénye, *A Bélteki-ház*, a másik Bajza József *A román költésről* című elméleti írása, amely 1833-ban jelenik meg a *Kritikai Lapokban*.

Az igazi áttörést azonban 1836 jelenti. Ebben az évben négy eredeti magyar regény jelenik meg, s a következő évek a magyar regény számbeli növekedését, a műfaj első népszerű, ismert és elismert szerzőjének „megszületését” hozzák. Az „áttörés” évének legjelentősebb, legidőtállóbb regényét, az *Abafit* író Jósika Miklós a kor ünnepeztetett román-írója lesz. Olvasottságát, népszerűségét és elismertségét töretlenül őrzi 1848/49-ig, annak ellenére, hogy a kezdeti években megjelent regényei színvonalát a negyvenes években már nem tudja meghaladni (néha elérni sem).

A műfaj szempontjából a negyvenes évek jelentős eseményeinek számíthatnak Eötvös József regényei, melyek a célratörő, sablonos, egyre felszínesebb Jósika-művekkel szemben a műfaj összetettségére, gondolati tartalmakat megjelenítő szerepének fontosságára figyelmeztetnek. Eötvös számára a történet meséje csak keret, egy olyan terep, amely a világ és az én kérdéseinek, konfliktusainak, lehetséges szerepeinek bemutatására szolgál.

Jósika és Eötvös regényei ugyanakkor egyforma intenzitással figyelmeztetnek a prózanyelv normateremtő mintájának hiányára. Jósika regényeit az elsősorban a szavak szintjén érzékelhető keresettség teszi zavaróvá. Eötvös olvasói a körmondatok tengerében fuldokolnak. Mindkét író szövegei a prózanyelvi normák kialakul-

*A *TöredékRomantika című készülő munka részlete.*

latlanságát jelzik. Az eötvösi próza líraisága, képisége azonban még így is Jósikánál jelentősebb írónak mutatja Eötvöst.

A nyelvi váltás, a normateremtés a negyvenes évek második felének elején születő új prózában figyelhető majd meg. A szerkezetében és szókészletében a köznyelvihez közelítő, irodalmi választékosságát, képi erejét fel nem adó nyelv „megtalálása” Jókai nevéhez köthető. A célhoz vezető úton ugyanakkor Petőfi prózanyelvének hatása, szerepe is meghatározó.

Eötvös

Az embernek „*sehol nyughelyet találnia nem lehet; a világban, mert az emberek, a magányban, mert önérzelmei nem engedik pihenni*” – fogalmazza meg a regényei koncepciójának alapjaként olvasható gondolatot Eötvös *A karthausiban* (AK I, 142). Eötvös a világban és önmagukban kereső, nyugtalan, szabálytalan, a nemzeti romantika-program elvárásaihoz képest összetettebb figurákat kedveli. Közösséginek nevezhető kérdések, célok megjelenítésében sem egyértelműsít.

A *karthausi* Eötvös József első regénye. Önálló kiadására 1842-ben került sor. Ugyanebben az évben megjelent a regény német fordítása is *Der Karthäuser* címmel (Szinnyei I, 256).

A művet hagyományosan szentimentális regényként jelöli a szakirodalom; az „*egyetemes világfájdalom, kiábrándultság és ember-megvetés*” regényét látva a műben (AMIT, 613–614).

A szentimentális regényre utaló jegyek megjelenése ellenére a regény sokkal inkább tekinthető a szentimentális regény meghaladása kísérletének, mint „*wertheri-ádának*”.

A mű egy jelenetében a dorbézoló társaság egyik tagja a másikat gúnyosan „*Wertherek erényes utódjának*” nevezi (nem társnak, csupán utódnak – AK II, 208), miközben a társaság egy másik tagja, Arthur, a csalódott művész, csalódott szerelmes, játékszenvedélye miatt csődbe jutott egykori barát, ezen az orgiákkal teli éjszakán lesz öngyilkos.

Ő a regény leginkább Werthert idéző figurája: „*Arthur, mert önnel nem lehet, a játszóasztalnál tanyázik, s veszve mindig, jelképe lehetne Werther szenvedéseinek, annyira agyonlövési kedvében van*” – utal az Arthorra váró sorsra a mű egyik szereplője, Werner (AK II, 130).

Arthur Gusztáv – a fő figura – fiatalkori, hűtlenné, árulóvá lett barátjának, Armand-nak helyét foglalja el Gusztáv életében. De míg Gusztáv és Armand – a közöttük levő társadalmi különbség ellenére egyenrangú felek, illetve Gusztáv rajong Armand-ért, addig Arthur pártfogolásra szoruló, némileg terhes, némileg idegesítő. „*Életemnek átka a határozatlanság. Ábrándozó vagyok, akarni nincs erőm. Hónapokig élek egy kedvenc gondolatban, terveket alkotok, átgondolok minden lehetőséget, élvezem előre gyönyöreit, legyőzök képzetemben minden akadályt, s ha a pillanatot eljő, nincs erőm*” – mondja magáról (AK II, 27).

A szkeptikus Armand, miután hiába keresi helyét a világban, családjá körében végül megtalálja azt, amiért élni tud, keserűség és világmegvetés nélkül. Gusztávval és Arthurral szemben alakjának erős belső dinamikája van, ezért lesz ő a történet egyedüli túlélője. Mintha szigeten élne (magánélet, boldogság, szeretet) – mint

Csongor vagy mint majd *Az arany ember* Tímár Mihály –, mégis ő az egyetlen, aki az étellel összegegyeztethető választ talál kérdéseire (kétségeire).

Armand-nal ellentétben Arthur (Gusztáv hiába keresi benne Armandot) még az öngyilkosságot választja. Gusztáv pedig, a vallásra hivatkozva, a kolostort, amelyet az egyház által az öngyilkosság helyett felkínált alternatívának tart („*Mikor a keresztény vallás az öngyilkosságot megtiltá, valamit kelle adni helyébe: s a kolostort adá pótlékül...*” AK II, 262). Mindkettejük menekülése céltalan...

(Kérdéses, hogy Gusztáv esetében teljesen értelmetlen-e?)

Gusztáv, a regény hőse, a szív nélküli ember. „*Nevelése elvégződött: hús esztendő, s nincs szíve*” (AK I, 36). Vannak ábrándjai, vannak illúziói, mert fiatal (míg fiatal), de vak minden önmagán túl levő emberi iránt. Ezt az én-re való koncentrációt jeleníti meg a regény szövege is, amely a dinamikus, regényszerű, de öngyilkosságba és megaláztatásokba torkolló harmadik részt (annak második felét) leszámítva óriási monológ: Gusztávról – Gusztávtól.

A haldokló Gusztáv végakarata, utolsó üzenete – „*Szeressetek!*” (AK II, 281) – az én szívtelensége és önzése (az önösség) felől olvasva nyer a szentimentális regényen túlmutató jelentést.

A szentimentális regény jelentéskörének meghaladását az ismétlés révén hangsúlyos – már a romantikára utaló – (egymásba kapcsolódó) jegyek is mutatják:

– az egyén és a tömeg konfliktusának problémái (I, 67; I 75; I, 152: „*Csak távolról nagy az ember, csak ha egyedisége a tömegben eltűnik*”; „*a nép nem az, minek gondolá*”);

– az Isten képmásaként álmódzó ember képe (I, 106; I, 160: „*Álmodoztam, mint Isten képmása, s felébredék mint proletárius*” – mondja Armand a regény elején Gusztávnak, amikor ráébred, hogy a forradalomhoz kötött álmái semmivé lettek);

– az egyéni boldogság és a politikum kapcsolata; a népért élés kérdőjelei, kétségei (I, 107; II, 35; II, 84: „*S valóban elég szerencsétlen volnál azt hinni, hogy boldogságod némely politikus álmodozásaid létesülésétől függ?*”; „*a tömeg nem tűr elenszegülést, [...] elfordul tőled, mihelyt ellenállsz...*”)

Ebben a megközelítésben jut kulcsszerep a negyedik rész (formailag ez felel meg leginkább a szentimentális levélregényről kialakult elvárásoknak!) védangyal-víziójának. A kérdésfeltevés, amely Gusztávot és az angyalt szüntelen vándorlásra kényszeríti, a *Faustot* idézi, a megelevenedő képek logikája Vörösmarty *A Rom* című epikus művét. *Halhatatlan vagyok-e*, szól az angyalnak ismételten feltett kérdés. Az angyal szárnyára veszi a kérdezőt, és a természet szépségeit, az asszonytól kapott boldogságot és a nép által dicsőített harcos szerepét kínálja fel. A negyedik kép már örömtelen és sivár: „*minden öröm, mely lelkemhez közelíte, eltűnt nagy kételyem hideg érintése alatt. [...] Boldogtalan valék, de nyugodt*” (AK II, 238).

A világ romként való értelmezése a regény kezdetén szövegszerűen is megjelenik Eötvösnél: „*...az egész világ egy nagy dicső rom, melyet az idő elboríta fátyolával*” (AK I, 20).

Gusztávval teremti meg Eötvös azt a figurát, aki valamennyi regényében fontos szerephez jut: a talán többre hivatott, de pusztán önmagára koncentráló, szívtelensége miatt magányos embert. Aki ismeri, nem tudja becsülni; aki szereti, nem ismeri igazán. *A falu jegyzője* Réty alispánja, a *Magyarország 1514-ben* Ártándi Pálja

és *A nővérek* Káldory Adorjánja Gusztávból születnek. Változatlan alakvariánsai az ösképnek, amely megváltozhatatlan és örök. Az önzés állandóságát jelenítik meg az érzelmek hullámválásaival, szélsőségeivel szemben. Szerepük a regényekben meghatározó. Az érzelmeket ellensúlyozó hideg közömbösségük jelentésalakító szerepű.

A falu jegyzője (1845) és a *Magyarország 1514-ben* (1847) az eötvösi életműnek a szakirodalomban leghangsúlyosabban megjelenő darabjai.

Toldy szerint *A falu jegyzője* „a központosítási rendszer bajnokának kiáltó szava a megerendszer reformja mellett” (Toldy, AMNIT, 404).

Eötvösről tartott *Emlékbeszédében* Gyulai arra hívja fel a figyelmet, hogy a mű több mint a megerendszer árnyoldalainak rajza: „Több annál, az 1848 előtti magyar társadalom rajza az, amely csak két osztályt ismert: a kiváltságosokét, kiké minden jog teher nélkül, s a kiváltságtalanokét, kiké minden teher jog nélkül” (Gyulai 47).

„A regénynek főerőssége a nagyszerű milieurajz, a magyar vidéki társadalmi élet bemutatása egy alföldi megye keretében” – írja Szinyei (Sz II,112).

Szerb Antal a magyar társadalomról a regényben rajzolt kép alapján „balzaci célkitűzésű munkának” nevezi a művet (Szerb MI, 327).

Császár Elemér *A magyar regény története* című munkájában *A falu jegyzőjét* és *A karthausit* egymás „teljes ellenképének” nevezi (Császár 144). Megállapításának kiemelése azért fontos, mert általános az Eötvös-művek közötti eltérések hangsúlyozása. Mintha mindegyik regény egy-egy új út kezdete lenne. Eötvöst azonban leginkább egy – már *A karthausiban* feltett – kérdés foglalkoztatja, ennek aspektusait járja körül későbbi regényeiben is: „S vajjon érdemes-e hát nagy célokért fáradni? [...] érdemes-e valamit tenni” (AK II, 35).

A falu jegyzőjében és a *Magyarország 1514-ben* című művében megjelenő, a társadalmi osztályokkal (vagy inkább a társadalom bizonyos – meghatározónak tartott – erőivel) szembeni szkepszisét is ismerhetjük már *A karthausiból*, a kiüresedő forradalommal szembeni ellenszenvével együtt („minden forradalom romjain zsarnokot látunk emelkedni” – AK I, 161).

Eötvös a legfelsőbb társadalmi körökben élő „divatember” és a napszámos, a proletárius (Eötvös szóhasználata!) gondolkodását azonosnak tartja: „Ez, mint amaz, egyenlően megvetik az embereket, az egyik mert nem szorult, a másik mert hasztalan folyamodik segedelmökhöz; egyenlően önzők, amaz, mert magának lehet, ez, mert magának kell élnie” (AK II, 47). Ha sarokba szorítja őket az élet, hasonló eszközöket használnak.

Ha ez a két erő közvetlenül ütközik, mint a *Magyarország 1514-ben* történetében, akkor az eötvösi látásmód értelmében nincs, mert a két erő jellegéből következően nem is lehet megoldás.

A Magyarország 1514-ben *A karthausi* forradalomból kiábrándult (a családi élet szigetére visszavonuló) Armand-ja nézeteinek, szemléletének igazolása. (*A Magyarország 1514-ben* a polgár alakját is ingadozónak és erőtlennek látja. Szaleresi Ambros, a Mátyás uralkodása alatt vagyonossá lett pesti polgár, lánya, Klári miatt áll Dózsáék, „a keresztések” oldalára, majd a vereség után megtört, gyáva, korán megöregedett öregemberként könyörög az életéért. Szerepe szkeptikus megítéléseként olvashatjuk a regény utolsó mondatát: „Se Lőrincnek, se Szaleresinek s leányának híre nem hallatszott többé a hazában” – M 572).

A *falujegyzője* a Violák és a Rétynék világa mellé az értelmiségi jegyeket is felmutatni képes középnyemesi világot állítja alternatívaként, de túlzott illúziók és idealizálás nélkül.

A regény végén a történet hősei ismét a magánéletbe vonulnak vissza. Az Eötvös szerint meglévő reális – de az individuumhoz kötött – lehetőségeket jelenítik meg (Tengelyi, Ákos segítségével „*Takarék-magtárt s kiseddóvó iskolát alapított, gyümölcsfákat ültetett a házak s utak mellé...*” – AFJ 8, 310).

A *nővéreket*, Eötvös 1857-ben megjelent utolsó regényét a szakirodalom a hanyatlás, az ismétlés, a kiüresedés elenyésző figyelmet érdemlő darabjának tartja. Ez az előítéletektől sem mentes prekoncepció az érdeklődés perifériájára szorítja a regényt. Való igaz, mindazok, akik *A falujegyzője* társadalombíró hangúlyait, a *Magyarország 1514-ben* Eötvös korára utaló történelemszemléletét kérik számon a művön – csalódní fognak. Akik viszont Eötvös regényírói technikájának fejlődésére kíváncsiak, tapasztalhatják, hogy a hosszadalmas, elmélkedő jellegű kitérőket kedvelő szerkezet helyett olyan konstrukciót találnak, melyre a töbrétegy esemény- és gondolat sorok egymást kiegészítő, egy irányba mutató dinamikája jellemző.

A *nővérek* sima, a korábbi műveknél látszólag kevesebbet mondó felszíne kalandos mélységeket takar. Nem a *kaland* egysíkú, profán értelmében. Eötvös egyszerre állítja és tagadja a kaland izgalmát. A fiatalság kiváltságának tartja az érett kor belátó nyugalomával szemben. (Ebbe az értelmezésbe ugyanakkor a *fiatal nemzet* és a kaland/szenvedélyesség unalomba és önzésbe fulladó párhuzama is beleolvasható: az 1850-es évek elején a Káldoryéknál összejövő pesti társadalmi elitet csak a tél unalmát elűző szórakozás lehetőségei foglalkoztatják!)

Az unalom mellett az önzés a regény egyik további kulcsszava, az elzárkózás, az elfordulás jelenítődik meg általa. Káldory Adorján, a regény központi férfialakja se feleségével, se a tágan értelmezett közösséggel nem találja a kapcsolatot. Közönnyösségét életbölcseességnek tartja. Ugyanakkor Eötvös már nem találja a figura ellenpólusát. *A falujegyzője* történetében a hatalmat kisajátító önkénnyel szemben még megjelenik egy ígérte sebb jövőképe, de a Káldoryt körülvevő világban mindenki mentséget találhat tetteire vagy a tettek hiányára: (Káldory) „*nem akarta belátni, miért érdemelne nek olyanok, kik saját nádparipáikon kedvelt agrémek után rohanak, töbr tiszteletet azoknál, kik valóságos nyulakat kergetnek: a legújabb események még inkább megerősíték őt nézeteiben.*”

Közönnyösséggel tekinté azokat, mint melyeknek eredménytelenségéről kezdtektől fogva meg vala győződve; s miután a nyugalom helyre állt, örült, nem mintha azon pártnak nézeteiben osztoznék, mely győzött, hanem inkább azért, mert a zaj, melyet régen megunt, végre lecsendesült” (AN II, 4–5).

Káldory ellenpólusa Margit lehetne, a feleség, aki szenvedélyes, de nem tud nyitott lenni, aki művelt, de nem ismeri a világot, aki tenne, de nőként csak a család körében várhat rá érvényesülés (gyermeke viszont nem születik). Margit haszontalannak, hiábavalónak érzi életét. A világról lánykorában, vidéki otthonában szőtt ábrándjai – Káldory feleségeként – színes buborékként pattannak szét a mindennapi realitás egyre inkább börtönnek érzett falán: „*Fiatal emberek ezt nem látják által; de az élet végre megtanít mindenkit, hogy miután a világot nem alakíthatja át vágyai szerint, vágyait alakítsa át a világ szerint*” (AN II, 179).

A regény erénye a többretegű szöveg egyes elemei közötti permanens dialógus. Kölcsey *Parainesise* a reformkori nevelés erkölcsi-közösségi elvárásainak megjelenítése. Ezzel szemben Eötvös – a regénybeli harmincas évekre vonatkoztatott – nevelési elképzeléseit a mindennapi gyakorlat és a gyerekkorhoz mérttség elvei alapján fogalmazta meg. Az elvont ideálok helyett a nevelés mindennapjait tartja szem előtt:

„Az emberek többsége (bocssáskák meg olvasóim, ha néha a helyett, hogy előre haladnék, reflexiókkal szakítom félbe előadásomat; ez volt hibám a gyakorlati élet mezején, és ez fog valószínűleg hibám maradni, míg az irodalmi pályán működöm), az emberek többsége a gyermekek észbeli tehetségeire közönségesen ugyanazon mértéket szokta alkalmazni, mely szerint felnőtt emberekről ítél. Mennél közelebb áll a gyermek ismeretekben, ítéleteiben s magaviseletében azokhoz, kik férfi korukat már elérték, annál kitűnőbbnek tartják a gyermeket, annál több reménnyel tekintenek reá. Alig ismerem ferdébb nézetet. [...] legszebb tehetségeink néha a gyermeknél oly alakban mutatkoznak, hogy azok inkább rossz, mint jó tulajdonoknak látszanak. A leghatalmasabb ész csak a gyermek gazdag képzelő tehetségében tűnik fel; a szilárdságot s túrést, mely a férfiút egykor a legnagyobb célok elérésére képessé teendi, csak makacsságból, a tetterőt szilajságból, a bátorságot könnyelműségből vehetjük észre...” (AN I, 112).

Margitot jól nevelik, de a régi tragédiát titkoló anyja a titokkal mégis gátat von maga és a lánya közé; példája Margitot érzéseit elfojtására tanítja. Káldory Adorjánt nagynénje nevelése teszi önző, csupán önmagára koncentráló emberré. Margit elfojtja személyiségét, Adorján világméretűvé terjeszti, s ebben a világban övé a főszerep. Konfliktusai ezért belső természetűek. Önmagukba fordulva, önmagukra koncentrálnak keresik a boldogság, majd később a házasság zsákutcájából kivezető út lehetőségeit is. Közös életük eseményeit ezért alapvetően a szerepjátszás határozza meg. „Kalandjaik” e szerepjátszás kivetítéseként jelen a történetben (Káldory viszonya Irmával, Margit büntudattal terhelt, óvatos flörtje-barátsága Vámosyval).

A „szerepjátszás” Eötvös regénytechnikai eljárásainak is velejárója. Az elbeszélő önreflexió az állandó – szöveggént is megjelenített – külső kontroll („a szerep”) jele. A *kint* és a *bent* közötti egyensúlykeresés további eleme (és kérdőjele). Az elbeszélő „kiszólása” az alábbi idézet is, amely az emberi boldogtalanság kérdését és körülményeit kommentálja: *„én nem tehetek róla, ha képzeletemből embereket teremteni nem tudok, s csak olyanokat írok le, minőket magam is, olvasóim is ismertek; ezeknek nagy része pedig minden rendkívüli események nélkül, szép csendesen válik szerencsétlenné”* (AN II, 68).

Ehhez az elbeszélő szerephez köthető elem az *irodalom* kérdéseinek megjelenítése és a *regény* szerepének, jelentőségének ambivalens értékelése is: *„A regényirodalom, mely korunkban csaknem azon hatást gyakorolja, mint egykor Plutarch életrajzai, különös ideálokat állított fel. A világ-fájdalom helyett, melyet Goethe Wertherében és Faustjában, Byron minden munkáiban dicsőített, s melynek alapját azon nemesebb érzések s magasabb vágyak képezik, mik az életben kielégítést nem találnak, most az életuntság állított fel eszménykép gyanánt. A kétely, melynek gyötrelmei mindennemű költészetnek annyi ideig tárgyul szolgáltak, elavult, s a tagadáshoz jutottunk”* (AN I, 182).

Ezt a tagadást személyesíti meg a regényben Káldory. Margittal ellentétben, aki eljut feleslegességének felismeréséig, kielégítőnek látja a világban elfoglalt helyét, kitér a konfliktusok elől, a közösség értelmét a társas szórakozásban látja.

A regény szerkezetét a nyitóképnek a zárószakaszban való felidézése zárja ke-
rekké. A virágokból koszorút fonó Margit és a kosarában alvó Anna alakját az ugyan-
csak koszorút fonó másik Margit és kishúga, Mariska képe idézi fel. Ormosyné ré-
gi életének utolsó boldog napját rögzíti az első kép. A második kép az élet felkínál-
ta új esély, az új kezdet...

A befejezés látszólagos optimizmusa ellenére a kérdés, amelyet valaha Margit
tett fel magának anyjával kapcsolatban, s amelyet a regény/történet egészére vo-
natkoztatható kulcskérdésnek tekinthetünk, továbbra is megválaszolatlan marad:
„Van-e szeretet bizodalom nélkül?” (AN I,153).

Ormosyné nem bízik meg a lányában; Margit nem bízik Káldory szerelmében; Ir-
ma, Káldory szeretője nem bízik Adorjánban; Vikta, a molnárlány nem bízik
Vámosyban, aki házasságot ígér neki – mégis mind azt hiszik, hogy szeretnek.

A nővérek A karthausi továbbmondása. „Nem értjük egymást; önösségünk kü-
lön nyelvein szólva elérhetetlen távolban állunk még azoktól is, kiket a végzet mel-
lénk teremtte.” A karthausi e mondata Eötvös utolsó regényének akár mottója is le-
hetne (AK II, 24). Az idézet a legjelentősebbnek tartott másik két Eötvös-regény vi-
lágának konfliktusait is képes felidézni. Gondoljunk például A falu jegyzője viszony-
rendszerére; a szeretet kérdéseire, melyek a Magyarország 1514-ben is hangsúlyo-
san jelennek meg: „Mint a családi kötelékek feloldhatatlanokká válnak, ha azokat
hosszú egyetértés emlékei erősíték, s a megelégedés, melyet házi körünkben talá-
lunk, nem annyira egyes élvezetekben dús pillanatokban, mint inkább azon biztos-
ságban fekszik, hogy boldog s keserű napokban mieinktől elhagyatni nem fogunk,
így van ez nemzetek életében is. A haza és család hasonló alapokon nyugszanak.
Szeretet nélkül sem egyik, sem másik nem állhat fenn” (M 554).

A nővérek központi fugurája Margit. Alakjának a már A karthausiban is felvillanó
társasági hölgy az elődje. Ez a szenvedő, a társaság tagjai által hidegnek és érzé-
ketlennek mondott nő ölt alakot évekkel később Margitban.

„Oh mért nem lehete neki ott születnie, hol keble szerethetett, a szegény polgá-
ri körben, melynek nyájas örömei után szíve, vágyaiban hivattatást mutatva, évekig
sovárgott. Hányszor nem néze fényes termeiből vágyódva a szerény polgári lakra” (AK
II, 57). A karthausi idézett mondata a Maris boldogságában a saját vágyai hiábava-
lóságát sirató Margitról is szól. Margit tevékeny, tartalmas életről szőtt ábrándjainak
megtetesítője Káldory Adorján, aki egyben megvalósulásuk akadályja is. Önző, akár-
csak Gusztáv, A karthausi hőse, Réty alispán és felesége A falu jegyzőjéből vagy mint
Ártándi Pál, a Magyarország 1514-ben „hőse” – nem tanult meg szeretni.

Eötvös szemlélete értelmében a nő csak férje, családjá, gyerekei révén, általuk
válík igazán hasznossá, általuk képes teljes, boldog életet élni. Ha a férj érdemte-
len, mint Káldory, és a nő gyermektelen is, mint Margit, a nő élettere a minimális-
ra szűkül.

Margit helyzete kilátástalanságát korábbi illúziói roncsaihoz való ragaszkodása
teszi tragikussá. Káldory a párba elött írt levele a már ismert szerepjátszó gesztu-
sok megismétlése, mégis elég ahhoz, hogy Margit újra álmokat kergessen, hiszen
nincs is más lehetősége. Újabb illúzióvesztését végül halála akadályozza meg.

Eötvös utolsó regénye leszámolás az irodalom társadalomátalakító szerepéről vallott nézeteivel. Az illúzióvesztés regénye. A zárókép, Maris Ormosyné hazugsága árán fenntartható idillje, az álmokon túli kérdések elől való menekülés.

Irodalom

- Manfred Frank: *Einführung in die frühromantische Ästhetik*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.
- A magyar irodalom története*. III. köt. Szerk. Pándi Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965 (a továbbiakban: AMIT).
- Bajza József: *Munkái*. Szerk. Badics Ferenc. Budapest, Franklin-Társulat, 1904.
- Császár Elemér: *A magyar regény története*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1939.
- Fogarasi György: A romantika tétjei. *Helikon*, LXVI. évf. (2001) 1–2. sz. 5–21. p.
- Gyulai Pál: *Emlékbeszédei*. Buda-Pest, Franklin-Társulat, 1890.
- Horváth Károly: *A romantika értékrendszere*. Budapest, Balassi Kiadó, 1997.
- Korompay H. János: *A „jellemzetes” irodalom jegyében*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1998.
- Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, Révai, 1935 (a továbbiakban: MI).
- Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig*. 1–2. köt. Budapest, MTA, 1925–1926 (a továbbiakban: Sz).
- Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987 (a továbbiakban: AMNIT).
- Fáy András: *A Béltoky-ház*. 1–2. köt. Budapest, Franklin-Társulat, 1908.
- Jósika Miklós: *Abafi*. Budapest, Franklin-Társulat, 1895
- Eötvös József: *A karthausi*. 1-2. Budapest, Ráth Mór, 1892 (a továbbiakban: AK).
- Eötvös József: *A falu jegyzője*. Budapest, Révai Testvérek, 1901.
- Eötvös József: *A falu jegyzője*. Nyolcadik füzet. Buda, Hartleben, é. n. (a továbbiakban: AFJ).
- Eötvös József: *Magyarország 1514-ben*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971 (a továbbiakban: M).
- Eötvös József: *A nővérek*. 1–2. köt. Budapest, Ráth Mór, 1894 (a továbbiakban: AN).

ANIKÓ DUSÍK
EÖTVÖS NOVEL

Taking into account the history of Hungarian novel, the year 1836 is of unparalleled importance. It is the year of publishing the novel *Abafi* by Miklós Jósik, a work of art that definitely changed perception of this genre. In the late 1830's, also József Eötvös published his first novel, and thus, alongside of the more popular Miklós Jósik, he became the most remarkable representative of Hungarian novel of his times. The characters of his novels are in search for balance between requirements imposed on them by the society and their own desires – within recognized codes of romanticism. Eötvös' views are never oversimplifying. A typical hero of each of his novels is a determined – even egoistic – individualist. Gustáv, the hero of his first novel *A Kathausi*, represents the prototype of egocentrism. Towards the end of his life, his message to the word is articulated in an imperative: Love! – however, this apprehension comes too late, and after all, it seems to be a solution with only limited – and thus also questionable – relevance.